

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМ РІЗНОГО РІВНЯ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

INSTITUTIONALIZATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SYSTEMS OF DIFFERENT LEVEL: GENESIS STAGES

Семененко І.М.

доктор економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри економіки і підприємництва,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Галгаш Р.А.

доктор економічних наук, доцент,
директор навчально-наукового інституту економіки та управління,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Semenenko Inna

Doctor of Economics, Associate Professor,
Head of Department of Economics and Entrepreneurship,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Halhash Ruslan

Doctor of Economics, Associate Professor,
Director of Educational and Scientific Institute
of Economics and Management,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Стаття присвячена визначенню основних етапів становлення інститутів сталого розвитку систем різного рівня, а саме країни, регіону, підприємства. У статті розглянуто здобутки вітчизняних та закордонних вчених у галузі організації інституційного забезпечення сталого розвитку та основні положення концепції та стратегії сталого розвитку України щодо формування відповідного інституційного забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем різного рівня. На основі проведеного аналізу визначено періодизацію процесу забезпечення сталого розвитку систем різного рівня, кожний етап якої містить ключові події у сфері забезпечення сталого розвитку системи. Періодизацію інституціоналізації сталого розвитку запропоновано робити для систем різного рівня, а саме національного, регіонального, мікрорівня. Такий поділ закладає основи забезпечення сталого розвитку цих систем, розбудовує та укріплює відповідні інститути забезпечення сталого розвитку, сприяє реалізації відповідних стратегій розвитку, створюючи інституційне забезпечення сталого розвитку систем різного рівня.

Ключові слова: сталий розвиток, система, інституціоналізація, інституційне забезпечення, етап, цілі.

Стаття посвящена определению основных этапов становления институтов устойчивого развития систем разного уровня, а именно страны, региона, предприятия. В статье рассмотрены достижения отечественных и зарубежных ученых в области организации институционального обеспечения устойчивого развития и основные положения концепции и стратегии устойчивого развития Украины касательно формирования соответствующего институционального обеспечения устойчивого развития социально-экономических систем разного уровня. На основе проведенного анализа определена периодизация процесса обеспечения устойчивого развития систем разного уровня, каждый этап которой содержит ключевые события в сфере обеспечения устойчивого развития системы. Периодизацию институционализации устойчивого развития предложено делать для систем разного уровня, а именно национального, регионального, микроуровня. Такое разделение закладывает основы обеспечения устойчивого развития этих систем, развивает и укрепляет соответствующие институты обеспечения устойчивого развития, способствует реализации соответствующих стратегий развития, создавая институциональное обеспечение устойчивого развития систем разного уровня.

Ключевые слова: устойчивое развитие, система, институционализация, институциональное обеспечение, этап, цели.

Today a lot of countries stay in the stage of forming the effective institutional support for sustainable development of countries. The article is devoted to the definition of the main genesis stages for institutions of sustainable development of systems of different levels: country, region, enterprises. The institutional support for sustainable development of the regions should be based on the combination of effective governmental and non-governmental institutions that will promote such development. The article examines the achievements of domestic and foreign researchers in the field of organization of institutional support for sustainable development and the main provisions of the concept and strategy of sustainable development of Ukraine in terms of establishing the appropriate institutional support for sustainable development of socio-economic systems of various levels. The majority of the documents promote the governmental institutions as the main institutions for support of sustainable development of socio-economic systems of different levels. At the same time alongside with the governmental institutions, there are non-governmental and sometimes non-formal institutions which may play significant role in promoting sustainable development of a country or a region, or an enterprise. On the basis of the analysis, the periodization of the process of supporting sustainable development of systems of different levels was suggested. The stages include conceptualization, institutionalization, and actualization. Each stage of periodization includes the key events in the field of supporting sustainable development of a system. The periodization of sustainable development institutionalization is proposed for systems of different levels: national, regional, micro level. Such a division provides the basis for sustainable development of these systems, develops and strengthens the relevant institutions for ensuring sustainable development, promotes the implementation of relevant development strategies, and thus creates the institutional support of sustainable development of systems of different levels.

Key words: sustainable development, system, institutionalization, institutional support, stage, goals.

Постановка проблеми. Інституційне забезпечення сталого розвитку соціально-економічної системи як органічне поєднання діяльності сукупності інститутів та їх взаємозв'язків потребує певної організації. Організація такого інституційного забезпечення повинна відповідати принципам системності, ефективності, стимулювання, актуальності, комплексності, узгодженості, оптимальності, цілеспрямованості, перспективності, адаптивності, систематичності, комплексності, взаємодії, об'єктивності, конкретності тощо. Призначенням інституційного забезпечення сталого розвитку системи щодо організаційного аспекту є створення оптимальних організаційних умов для ефективного функціонування економічних систем різного рівня з урахуванням приватних інтересів окремих суб'єктів, які не суперечать принципам сталого розвитку.

Ринковий тип організації економічної системи не є досконалим, а проблеми цієї недосконалості означені в різних дослідженнях як провали ринку та інституційні деформації [1]. Особливо ця недосконалість стосується питань певної рівноваги між приватними інтересами та цілями сталого розвитку. Стосовно компенсації недоліків ринкової системи Т.М. Качала стверджувала, що ринок не може регулювати екологічну та соціальну сфери, тому це робить держава через нормативно-правові акти. Держава у такому разі стає інститутом управління суспільством, за необхідності втручаючись у діяльність та цілі інших суб'єктів. Проте держава може також робити помилки у своїй політиці, які негативно відображаються на деяких сферах. Змагання в умовах ринкової економіки зі стимулу та регулятора економічного виробництва й споживання перетворюється на агресивну, нестримну конкуренцію, вирішальним фактором якої виявляються не здібності, а економічне

панування на ринку. Отже, на думку дослідниці, соціальна спрямованість економіки повинна бути забезпечена цілеспрямованим втручанням ззовні, тобто з боку держави [2, с. 5–6]. Справді, підприємства спрямовують свою діяльність на досягнення поставлених цілей, які, звісно, іноді будуть суперечити цілям сталого розвитку. Однак, на нашу думку, не можна перебільшувати роль держави в регулюванні екологічної та соціальної сфер, особливо це стосується країн, у яких все ще продовжується трансформація до ринкової економіки. Це часто приводить до використання екологічної та соціальної сфер як одних з напрямів приватної капіталізації, тобто під лозунгом захисту екологічної системи та реалізації соціальних програм часто відбуваються виведення коштів з державного бюджету та їх привласнення. Фактично приватні інтереси реалізуються за рахунок екологічної та соціальної сфер. Це свідчить про перебування країн лише в стадії формування дієвого інституційного забезпечення сталого розвитку країн, регіонів, підприємств, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні вже існують здобутки вітчизняних та закордонних учених щодо наявності розроблених інструментів, механізмів, які можуть бути використані для організації інституційного забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем різного рівня. Однак дослідження інституційного забезпечення сталого розвитку залишається дещо фрагментарним, незважаючи на його важливість. Про недостатність уваги до інституційного забезпечення сталого розвитку стверджував І.В. Пушкарь, який зазначав, що ще не розроблено інституціональних засад сталого розвитку регіонів [3]. Крім того, З.В. Герасимчук і В.Г. Поліщук зазначали, що успадкована з радянських часів інституційна

система не здатна забезпечити сталий розвиток вітчизняних регіонів. Сама по собі система є нерозвиненою, а інститути можуть суперечити один одному. Ця нерозвиненість та суперечність приводять до невідповідності цілей результатам багатьох заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку [4]. Схожої думки дотримувалися В.В. Химинець, Є.О. Бойко, В.А. Міхенько, які відзначали, що недостатність інституційного забезпечення стримує сталий розвиток регіонів [5; 6], та низка дослідників, які зазначали, що головною проблемою інституційного забезпечення державної регіональної політики є несформованість системи інституцій, які спроможні разом реалізовувати поставлені завдання регіональної політики [7]. Отже, саме перетворення інститутів сприятиме подальшому сталому розвитку країни та її регіонів, якщо новоутворені інститути визначатимуть засади цільового управління підприємств як суб'єктів регіонального розвитку та узгоджуватимуть цілі підприємств з цілями сталого розвитку.

Окрім зазначених праць, ґрунтовними є дослідження Б.М. Андрушківа, Н.Б. Кирич, Л.М. Мельник, О.Б. Погайдак, які окреслювали роль освіти у забезпеченні сталого розвитку регіону [8], Т.Ю. Туниці [9], К.О. Дергачової [10], О.В. Шаповалової [11], кожен з яких окремо пропонував певні зміни до законодавства, отже, впровадження правових та політичних інститутів забезпечення сталого розвитку регіону.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених зазначеній тематичі, все ще бракує рекомендацій щодо запровадження певних інститутів для забезпечення сталого розвитку регіону, які засновані на цільовому управлінні підприємствами. Для розуміння сутності інституційного забезпечення сталого розвитку регіону, його структури та відповідних організаційних інструментів необхідно провести аналіз концептуальних міжнародних документів та національних правових актів щодо наявності засад організації інституційного забезпечення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення основних етапів становлення інститутів сталого розвитку систем різного рівня, а саме країни, регіону, підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. інституційне забезпечення регіонального розвитку визначене як одна з операційних цілей ефективного державного управління, що буде забезпечуватися шляхом виконання цілої низки завдань, таких як визначення засад державної регіональної політики, підвищення рівня координації діяльності органів влади різного рівня, концентрація коштів фінансової державної підтримки регіонального розвитку в рамках державного фонду регіонального

розвитку, завершення проведення адміністративної реформи, визначення організаційно-правових засад функціонування благодійного ендавменту, державне стимулювання співробітництва територіальних громад, визначення порядку функціонування й участі у формуванні стратегічних пріоритетів розвитку регіонів агенцій регіонального розвитку, підтримка організації громадянського суспільства [12]. Крім того, в стратегії окреслені основні інституційні партнери, які складаються з установ державного сектору на центральному (міністерства та інші органи) й місцевому (міські ради та держадміністрації) рівнях, неурядових організацій, асоціацій, науково-дослідних установ [12]. Отже, інституційне забезпечення розвитку регіонів бачиться на основі поєднання функціонування дієвих державних і недержавних інститутів, які сприятимуть безперешкодному сталому розвитку регіонів.

Про необхідність створення інституційних засад для переходу країни та її регіонів до сталого розвитку зазначалось офіційною делегацією України на конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» у 2012 р. Інституційне забезпечення було однією з актуальних тем для України під час конференції. Україна приєдналась до офіційно прийнятого під час конференції підсумкового документа «Майбутнє, якого ми прагнемо», проте протягом майже трьох років будь-які зобов'язання законодавчо в Україні закріплені не були [13]. Лише на початку 2015 р. була ухвалена Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», яка передбачила необхідність проведення реформ, отже, здійснення певних інституційних перетворень для досягнення поставлених стратегічних цілей. Знову ж таки акцент робився на державних інститутах, зокрема правових, державної служби, протидії корупції [14].

Про необхідність інституційного забезпечення сталого розвитку та організації інституційного забезпечення сталого розвитку регіону свідчить, зокрема, виділення інституційного забезпечення як напряму дослідження в окремий розділ Концепції переходу України до сталого розвитку [15]. Ця Концепція була розроблена робочою групою у складі академіків Національної академії наук України у 2006 р. Перехід країни до сталого розвитку, згідно із зазначеною концепцією, мав здійснюватися поетапно. Ці етапи включали стабілізаційний (створення передумов переходу), підготовчий (трансформація економіки зростання до економіки розвитку), перехідний (системні перетворення в економіці країни), сформований (завершення переходу країни до економіки сталого розвитку). Всі етапи мали бути здійснені відповідно до положень усіх складових концепції сталого розвитку й за умови наявності та функціонування відповідного інституційного забезпечення, що стало одним з пунктів проекту Концепції переходу України до сталого

розвитку. Головна роль в інституційному забезпеченні сталого розвитку України, згідно з Концепцією, належала державним інститутам (законодавчим, виконавчим, судовим органам влади), а також політичним партіям [15]. На нашу думку, такий підхід суперечить принципам організації ринкової системи й міг привести лише до бюрократизації та створення недієвих установ та організацій, меншою мірою вирішуючи питання організації дієвого інституційного забезпечення. Хоча в тексті Концепції приділялась така увага активізації та посиленню ролі інститутів громадянського суспільства на кожному етапі переходу України до сталого розвитку, а також створенню інституційної системи управління раціональним використанням природних ресурсів, збереженням і невиснажливим використанням біорізноманіття на третьому (перехідному) етапі, все ж таки інституційне забезпечення сталого розвитку регіону (з урахуванням реформи децентралізації влади в Україні), на нашу думку, має цілком відбутися за методологією «знизу – догори» (в термінології методології Проектів Європейського Союзу й Програми Розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН)) [16], а державні інституції повинні лише створити умови для цього.

Одним з важливих елементів інституційного забезпечення в Концепції визначалося створення Національної стратегії сталого розвитку України, а також інших програмних документів та законодавчих актів, що справді могло перенести питання інституційного забезпечення в площину розроблення дієвих організаційних інструментів. Серед умов інституційних перетворень, необхідних для переходу України до сталого розвитку, авторами відзначено врахування екологічних вимог під час прийняття рішень на державному рівні; участь політичних процесів у вирішенні поставлених завдань щодо переходу України до сталого розвитку; розроблення результативних методів оцінювання діяльності дієвих державних, політичних та громадських інституцій стосовно переходу країни до сталого розвитку; вдосконалення політичної системи з огляду на результативність її діяльності стосовно переходу країни до сталого розвитку [15]. Розроблений проект Концепції був поданий до Верховної Ради України, але, незважаючи на свою важливість, не був ухвалений. Отже, в Україні нині майже відсутні будь-які правові засади організації інституційного забезпечення сталого розвитку регіону. Виняток становлять лише окремі державні й регіональні стратегії та програми, які справді створюють організаційні засади для інституційного забезпечення сталого розвитку регіону. Одними з головних причин відсутності дієвих практичних інструментів інституційного забезпечення сталого розвитку регіону є недостатня наукова обґрунтованість інституційного забезпечення та певна фрагментарність досліджень цієї предметної галузі.

Простежити еволюцію створення умов для інституційного забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем різного рівня можна на основі визначення певних етапів або періодів. Цікаву спробу щодо періодизації процесу трансформації фінансового механізму екологічно сталого розвитку зробила Ю.М. Шкодкіна, визначивши такі етапи щодо фінансового механізму сталого розвитку (етапи концептуалізації, інституціоналізації та актуалізації). Вона поділила ці етапи за часовим принципом, кожен з яких трансформується в наступний: концептуалізація відбулася з 1987 по 2002 рр., інституціоналізація – з 2002 по 2008 рр., актуалізація – з 2008 р. по сьогодні [17]. Така періодизація є цікавою й дає змогу звернути увагу на ключові етапи запровадження концепції сталого розвитку в різних галузях знань та інституціоналізації забезпечення сталого розвитку. Проте, на нашу думку, процеси концептуалізації та інституціоналізації можуть відбуватися паралельно, оскільки одні події, які відбулися під час фази концептуалізації, вже закладають інститути забезпечення сталого розвитку, а інші можуть навіть належати до обох фаз, тобто закладати основи концепції сталого розвитку й формувати відповідні інститути забезпечення сталого розвитку.

Використовуючи визначені Ю.М. Шкодкіною етапи та засновуючись на аналізі низки документів, можемо запропонувати таку періодизацію процесів концептуалізації та інституціоналізації забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем різного рівня (табл. 1).

Справді, доцільно виділяти такі етапи, як концептуалізація, інституціоналізація та актуалізація. Проте періодизацію інституціоналізації сталого розвитку доцільно робити для систем різного рівня, а саме національного, регіонального, мікрорівня. Кожному рівню відповідають певні події, які закладають певні основи забезпечення сталого розвитку цих систем, розбудовують та укріплюють відповідні державні й недержавні інститути забезпечення сталого розвитку, сприяють реалізації стратегій розвитку країни, регіонів, підприємств, створюючи інституційне забезпечення сталого розвитку систем різного рівня.

Висновки. Виникнення концепції сталого розвитку є об'єктивним процесом, який обумовлений наявністю значної кількості глобальних проблем людства. Вирішення цих проблем на рівні регіону є завданням усіх суб'єктів регіонального розвитку, тому створення відповідного інституційного забезпечення є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку регіону.

На основі аналізу концептуальних міжнародних документів та національних правових актів щодо наявності засад організації інституційного забезпечення можна стверджувати, що інституційне забезпечення сталого розвитку певним чином еволюціонувало за останні роки у зв'язку

Таблиця 1

Періодизація процесу забезпечення сталого розвитку систем різного рівня

Етап	Ключові події у сфері забезпечення сталого розвитку	Сутність та результати
1	2	3
I. Концептуалізація сталого розвитку	Доповідь «Наше спільне майбутнє» Всесвітньої комісії з довкілля та розвитку, 1987 р.; Заснування екологічних фондів (ГЕФ, NEFCO), 1990–1991 рр.; Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку, 1992 р.; Формулювання та початок підписання Кіотського протоколу, 1997 р.; Утворення Глобальної ініціативи зі звітності, 1997 р.; Запровадження Індексу сталості Доу Джонса, 1999 р.; Асамблея тисячоліття ООН, де сформульовано Цілі розвитку тисячоліття, 2000 р.; Світовий Саміт ООН зі Сталого розвитку, 2002 р.; 70 сесія Генеральної Асамблеї ООН, 2015 р.	Формування передумов переходу систем різного рівня до сталого розвитку: – визнання потреби забезпечення сталого розвитку та пошуку відповідних стейкхолдерів і джерел; – всесвітня підтримка глобальної програми співробітництва для досягнення сталого розвитку; – визначення відповідальності держав у забезпеченні сталого розвитку своїх регіонів та світу загалом; – недостатній рівень управління процесом переходу країн до сталого розвитку.
II. Інституціоналізація сталого розвитку: на світовому рівні	Підписання Монреальського протоколу, 1987 р.; підписання Кіотського протоколу, 1997 р.; затвердження Порядку денного на XXI ст., 1992 р.; підписання Йоганнесбурзької декларації зі сталого розвитку, 2002 р.; запровадження Глобальної звітності зі сталого розвитку, 2002 р.; підписання документа «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року», 2015 р.	Інституціоналізація співробітництва між країнами, закладення глобальних цілей сталого розвитку, окреслення основних напрямів забезпечення сталого розвитку світового співтовариства.
на національному рівні	Ухвалення Кодексу України про надра, 1994 р.; ратифікація Кіотського протоколу Україною, 2004 р.; ухвалення Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», 2010 р.; ухвалення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», 2015 р.	Поширення принципів сталого розвитку; інституціоналізація екологічних обмежень; інституційна розбудова державних (зокрема, правових) інститутів та посилення ролі недержавних (зокрема, неформальних) інститутів, зокрема інституту громадянського суспільства; закладення необхідності сприяння формуванню інституційних засад забезпечення сталого розвитку.
на регіональному рівні	Ухвалення Закону України «Про Генеральну схему планування території України», 2002 р.; ухвалення Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, 2004 р.; ухвалення Концепції Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011–2015 роки, 2010 р.; ухвалення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р., 2014 р.; ухвалення Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінювання результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів, 2015 р.; розроблення Типового положення про агенцію регіонального розвитку, 2016 р.;	Формування державних і недержавних інститутів забезпечення сталого розвитку регіонів, створення інституційного забезпечення реалізації стратегій розвитку регіонів, регіональних інституцій, громад.

Закінчення табл. 1

1	2	3
на регіональному рівні	ухвалення Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, 2016 р.; затвердження міжнародного стандарту у сфері сталого розвитку в громадах ISO 37101, 2016 р.	Формування державних і недержавних інститутів забезпечення сталого розвитку регіонів, створення інституційного забезпечення реалізації стратегій розвитку регіонів, регіональних інституцій, громад.
на мікрорівні (рівень підприємства)	Затвердження міжнародних стандартів екологічного менеджменту серії ISO 14000, 1996 р., затвердження міжнародних стандартів у сфері соціальної відповідальності серії ISO 26000, 2010 р.; затвердження міжнародного стандарту ISO 20121, тобто Системи управління сталістю подій, 2012 р.	Поширення деяких принципів сталого розвитку на мікрорівні, залучення приватного капіталу до забезпечення сталого розвитку.
III. Актуалізація сталого розвитку	Робота Програми Розвитку ООН та інших міжнародних організацій в країнах-членах ООН в галузі забезпечення сталого розвитку; вжиття заходів, спрямованих на ознайомлення громадянського суспільства з цілями сталого розвитку.	Посилення світового співробітництва заради сталого розвитку, розвиток громадянської активності, поширення неформальних інститутів (зокрема, освітніх) у забезпеченні сталого розвитку систем різного рівня.

Джерело: складено на основі джерел [17–31]

з поширенням уваги до глобальних проблем людства, які безпосередньо впливають на сталий розвиток окремих регіонів. Аналіз показав, що на рівні нормативно-правових документів та законодавчих актів достатньої уваги інституційному забезпеченню не приділяється, хоча це є основним елементом сталого розвитку.

У статті використано запропоновані [17] етапи для окреслення основних подій в межах концептуалізації, інституціоналізації та актуалізації сталого розвитку систем різного рівня. Події під

час цих етапів можуть відбуватися паралельно або належати до різних фаз, оскільки вони закладають і формують інститути забезпечення сталого розвитку систем різного рівня. Причому для інституційного забезпечення сталого розвитку регіону необхідна наявність не лише державних інститутів, але й інших, які визначатимуть принципи цілепокладання на підприємствах – суб'єктах регіонального розвитку, які враховуватимуть цілі інших груп інтересів, зокрема державних органів влади.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чернявська Є.І. Реструктуризація підприємства в умовах трансформаційної економіки : монографія. Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. 264 с.
2. Качала Т.М. Інституційна модель модернізації суспільства. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 37 (3). С. 5–14.
3. Пушкар І.В. Механізми вдосконалення системи управління сталим розвитком регіону. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2010. № 2. С. 121–129.
4. Герасимчук З.В., Поліщук В.Г. Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону. *Регіональна економіка*. 2011. № 4. С. 30–47.
5. Бойко Є.О., Міхенько В.А. Інституційні основи сталого розвитку регіонів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 8 (4). С. 147–150.
6. Химинець В.В. Інституційні основи сталого розвитку Карпатського регіону в контексті синьої економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3. С. 161–165.
7. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З.С. Варналія. Київ : Знання України, 2005. 498 с.
8. Андрушків Б.М. та ін. Роль освіти в організації використання європейських підходів до забезпечення сталого розвитку економіки у постконфліктний період. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1. С. 3–6.
9. Туниця Т.Ю. Економічна політика збалансованого природокористування в умовах глобалізації (теоретико-методологічні аспекти) : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.02. Київ, 2007. 40 с.
10. Дергачова К.О. Сталий розвиток як предмет міжнародної співпраці. Політологічний аспект : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.04. Київ, 2002. 20 с.

11. Шаповалова О.В. Адаптація господарського законодавства до вимог сталого розвитку : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.04. Донецьк, 2007. 40 с.
12. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11> (дата звернення: 10.07.2019).
13. Проекти концепції сталого розвитку України: можливість їх вдосконалення та застосування : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566> (дата звернення: 02.09.2018).
14. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», ухв. Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 13.05.2019).
15. Концепція переходу України до сталого розвитку. *Вісник НАН України*. 2007. № 2. С. 15–44.
16. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів їх реалізації / Проект Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку України». URL: http://surdp.eu/uploads/files/Methodology_of_RD_planning.pdf (дата звернення: 25.06.2019).
17. Шкодкіна Ю.М. Трансформація фінансового механізму забезпечення екологічно сталого розвитку України в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.06. Суми, 2014. 20 с.
18. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11> (дата звернення: 30.06.2019).
19. Про Генеральну схему планування території України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3059-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3059-14> (дата звернення: 27.04.2019).
20. Кодекс України про надра : Кодекс від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.06.2019).
21. Концепція Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011 –2015 роки / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1695-2010-%D1%80> (дата звернення: 30.05.2019).
22. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, ратифікована Законом України від 7 квітня 2004 р. № 1672-IV / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_164 (дата звернення: 30.05.2019).
23. Стратегія розвитку Луганської області до 2020 року. Сєверодонецьк : Луганська обласна державна адміністрація, 2017. 126 с.
24. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», ухв. Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. (дата звернення: 10.07.2019).
25. Типове положення про агенцію регіонального розвитку, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 258 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/258-2016-%D0%BF#para8#n8> (дата звернення: 25.06.2019).
26. Цілі розвитку тисячоліття Україна: 2000–2015 : національна доповідь. Київ : МЕРТУ, 2015. 124 с.
27. Цілі сталого розвитку в Україні. URL: <http://sdg.org.ua/ua> (дата звернення: 11.07.2019).
28. ISO/FDIS 26000 : руководство по социальной ответственности. Международный стандарт. Введ. 1 декабря 2010 г. ISO/WG SR, 2010.
29. Report of the World Commission on Environment and Development (WCED) Our Common Future. Oxford University Press. New York, 1987. 300 p.
30. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. A/RES/70/1. United Nations, 2015. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (дата звернення: 02.07.2019).
31. United Nations : official web-site. URL: <http://www.un.org/en/index.html> (дата звернення: 30.06.2019).